

DIETER HENRICH:

Základní struktura filosofie moderní doby

Praha: Oikoymenh 2009, 71 s. Preklad: Miloš Havelka, Jiří Karásek, Ivan Chvatík.

Rozsahom útla knižka *Základní struktura filosofie moderní doby* predstavuje preklad dvoch vybraných štúdií z monografie Dietera Henricha *Selbstverhältnisse (Sebavzťahy)*, ktorú vydal v nemeckom jazyku v roku 1982. M. Havelka, J. Karásek, I. Chvatík vybrali z tejto monografie dve štúdie: *Die Grundstruktur der modernen Philosophie (Základná štruktúra modernej filozofie)* a *Über Selbstbewußtsein und Selbsterhaltung (O sebavedomí a sebazáchove)*, ktoré preložili a vydali pod titulom *Základní struktura filosofie moderní doby* v známom vydavateľstve Oikoymenh v roku 2009. V pôvodnej Henrichovej monografii *Selbstverhältnisse (Sebavzťahy)*, z ktorej sú vybrané a preložené spomínané štúdie, sa tento medzinárodne uznávaný filozof a teológ venuje otázkam teórie seba-vzťahu rozvíjanej najmä v nemeckej klasickej filozofii, ďalej problematike etiky autonómie, inakosti a absolútnosti ducha. Štúdia *Základná štruktúra modernej doby (Die Grundstruktur der modernen Philosophie)*, ktorá v českom preklade nesie názov *Základní struktura filosofie moderní doby*, bola pôvodne koncipovaná ako prednáška pre filozofické publikum počas Henrichovej cesty v Japonsku a v Indii. Druhá štúdia, tvoriaca druhú časť recenzovanej knihy *Základní struktura filosofie moderní doby, O sebavedomí a sebazáchove*, vznikla ako doplnenie tejto Henrichovej prednášky a hlbšie objasnenie pojmov sebavedomia a sebazáchovy.

Dieter Henrich (1927) je jedným z najznámejších a najcitovanejších súčasných nemeckých filozofov venujúcich sa téme subjektivity. V súčasnosti emeritný profesor počas svojho pôsobenia prednášal na Univerzite Ludwiga Maximiliána v Mníchove, na Humboldtovej univerzite v Berlíne, na Standfordskej univerzite, na univerzite v Yale, v Tokiu, na Harvarde, na Columbijskej univerzite, na Univerzite v Heidelbergu, Berlíne, Würzburgu, Göttingene. V rámci svojho filozofického úsilia venoval zvláštnu pozornosť teórii sebauvedomenia a teórii kultúry. Filozofické práce z estetiky, etiky i metafyziky tohto Gadamerovho žiaka sú venované predovšetkým nemeckej klasickej filozofii, sú ňou výrazne inšpirované. Ako sám tvrdí v monografii *Denken und Selbstsein (Myslenie a bytie sebou)* (2007), základnú filozofickú orientáciu mu poskytla Kantova filozofia, ale aj filozofia Maxa Schelera, ktorej bola venovaná Henrichova dizertačná práca. Zvláštnu pozornosť však vo svojom doterajšom teoretickom bádani venoval najmä Kantovi, ďalej Fichteovho filozofii, ako aj filozofii Schellinga, Hölderlina a Hegela.

Moderná filozofia podľa Dietera Henricha vychádza zo stoickej koncepcie sebazachovania a sebauvedomenia. V štúdiách rozoberá základné črty modernej filozofie, pričom oponuje Heideggerovmu a Diltheyovmu chápaniu modernej doby. Stoikov vidí ako jednoznačných predchodcov moderny, preto sa cez návrat k stoickej filozofii snaží pochopiť základy moderného myslenia. Pojem sebazachovania vidí D. Henrich ako kľúčový pre pochopenie modernej filozofie, čo prízvukuje na mnohých miestach vo svojich textoch. Na tomto pojme sa podľa neho zakladá nielen moderná filozofia štátu a antropológia, ale aj ontológia a etika. Pud sebazachovania (prevzatý od stoikov) pramení z obo-

námenosti so sebou samým (*sensus sui*). Človek najskôr začína skúmať a objavovať samého seba, zakladá vzťah k sebe samému, až potom začína skúmať svet a jeho základ. Počiatky pojmu sebazachovania možno síce nájsť u Aristotela, avšak Henrich poukazuje na to, že moderná filozofia nemohla vychádzať z Aristotelovho porozumenia pojmu sebazachovania, pretože Aristoteles chápal pojem sebazachovania ako zachovanie druhu (*ei-dos*), ako nemennosť druhov v jednotlivých generáciách. Cieľom sebazachovania, úsilia, ktoré má byť vo vzťahu k základu sveta a k dokonalosti, malo byť u Aristotela dobro. Motívom ľudského konania bolo podľa Aristotela dosiahnutie dokonalosti. U stoikov je sebazáchova (sebazachovanie) spájaná so sebavnímaním, je súčasne sebazachovaním celku sveta, možno tu nájsť myšlienku subjektívneho vzťahu k sebe samému, myšlienku citu seba samého. „Od stoikov sa zakladatelia moderny mohli dozvedieť, že oboznámenosť so sebou samým je niečo iné než určenosť cieľom – že môže byť myslená bez toho, aby musel byť uvedený do hry pohľad na určité spôsoby bytia alebo plnosť bytia v Bohu“ (s. 21). V stredoveku sa pojem zachovania stal základným pojmom kresťanskej metafyziky v tom zmysle, že Boh sa stará o zachovanie sveta, ktorý stvoril. Sebazachovanie (*conservatio*) sa tu vzťahuje výlučne na stvoriteľský akt (*creatio*). U Tomáša Akvinského autor nachádza aristotelovský motív v chápaní sebazachovania ako vzťahu k základu sveta a k dokonalosti spojený s aktom lásky bytostí k svojmu stvoriteľovi, k Bohu.

Rozhodujúcimi míľnikmi vzniku a vývoja moderného myslenia sú podľa Henricha stoická filozofia, renesančná vzbura človeka proti tradícii a presadenie možnosti ľudského bytia, Newtonova fyzika, Hobbsov pojem štátu. Ako ďalšie dôležité zlomové body vo vývoji moderny vidí (okrem iných, menej dôležitých) Schopenhauerovu voluntaristickú koncepciu sveta a Darwinovu teóriu vývoja druhov. Tým vyvracia tvrdenia a tézy, podľa ktorých vývoj moderného myslenia podnietilo hlavne Descartovo zdôvodnenie filozofie na základe istoty vedomia, hoci priznáva, že aj tento moment bol pre modernu významný.

V modernom myslení, ktorého prvým teoretikom bol podľa D. Henricha Thomas Hobbes, človek nemá žiadny cieľ, ku ktorému by mohlo smerovať jeho bytostné úsilie. Hobbes vo svojej teórii štátu formuluje myšlienku, že motívom ľudského konania je radosť z dosahovania stanovených cieľov a túžob. Pomocou dosahovania nových a nových cieľov mal jednotlivec nájsť istotu, že naplno existuje, že vie odolávať nebezpečenstvu. Život človeka sa stal pohybom od jedného cieľa k druhému ako úsilie o vlastné sebazachovanie. Úlohou štátu malo byť zjednotenie, ochrana jednotlivcov a zabezpečenie presadzovania ich vôle. Sebazáchova, resp. sebazachovanie (*Selbsterhaltung*) sa podľa Henricha uplatnili ako rozumný princíp individuálneho a súčasne štátneho života a stali sa tak novým základom myslenia. Vychádzali z princípu sebaapresadzovania, ktoré bolo v protiklade k teleologickému chápaniu prirodzenosti človeka. Kritériá správnosti konania mal jednotlivec hľadať sám v sebe, pretože on sám bol podmienkou dosiahnutia svojich vlastných cieľov.

V piatej kapitole nadväzuje Henrichov výklad na Heideggerovu charakteristiku základných rysov moderny. Heideggerovu interpretáciu oceňuje, hodnotí ju ako najhlbšie siahajúcu spomedzi ostatných, ale nesúhlasí s Heideggerom v ponímaní princípov seba-vedomenia a sebazachovania, ktoré podľa Henricha spočívajú na aspektoch zachovania

a vedomia. (Seba)zachovanie a (seba)vedenie spolu vytvárajú určitú jednotu, no túto jednotu je možné vysvetliť jedine na základe ich diferencie. D. Henrich tvrdí, že Heidegger vo svojej koncepcii moderny nesprávne stotožnil sebazachovanie so sebauvedomením, čiže sa chybne stali odlišnými pomenovaniami tej istej veci. Podľa Henricha je nevyhnutné ich diferenciu zachovať, pretože princípy sebauvedomenia a sebazachovania vonkoncom nie sú totožné, v čom sa dá s Henrichom len súhlasiť.

Ďalej Henrich Heideggerovi vyčíta, že mu uniká význam pojmu sebauvedomenia ako vedomia seba samého, ku ktorému dochádza v kontexte závislosti. Heidegger vo výklade moderny vyzdvihuje karteziánsky prvok, ktorému rozumie ako výrazu tendencie chápať každé súcno primárne ako predmet metodického poznávania, ako možnú tému určovania, pri ktorom poznávajúci subjekt dospieva k istote (s. 24). Sebauvedenie, ako ho myslí Heidegger, je možné chápať na základe vlastnej aktivity a schopnosti mať nad sebou moc ako moc disponovať so sebou, činne sa k sebe vzťahovať ako k niečomu, čo sa vyskytuje. Podľa Henricha musíme sebauvedenie chápať ako vyplývajúce zo sebazáchovy. Sebauvedenie – myslí si – očakáva rozumnosť, pričom kritériá správnosti konania majú prameniť z vlastných štruktúr bytosti.

V predposlednej, šiestej kapitole štúdie *Základní struktura filosofie moderní doby* autor vyvracia tézu o pôvode moderny v nepodmienenej vôli človeka byť tvorcom všetkého. Človeku pri sebazáchove nejde o rozšírenie moci, tvrdí Henrich, ale o to, aby udržiaval svoju existenciu, pretože človek nevie, odkiaľ pochádza. Ľudský jedinec musí žiť neustále v dynamizme, ktorý je výrazom starostlivosti o udržanie života. Heidegger podľa Henricha zredukoval predstavu moderny na baconizmus, z čoho vyvodzuje, že Heidegger buď nerozumie, alebo len veľmi svojsky rozumie iným osobnostiam moderného myslenia. Baconizmus nebol podľa slov D. Henricha síce nikdy sformulovaný do nejakej veľkej filozofie, ale možno ho rozpoznať ako určitú zložku vo filozofii Francúzskej revolúcie a u Marxa a Comta (s. 34). Možno ho tiež chápať ako ideu ovládnutia prírody pomocou využívania vedy a poznania pre potreby človeka, ako požiadavku využitia vedeckého poznania v prospech ľudského života.

V záverečnej kapitole štúdie autor načrtáva svoju predstavu takej filozofie, ktorá bude schopná porozumieť modernému vedomiu. Bude ňou podľa Henricha filozofia, ktorá bude vedieť rozvinúť teóriu oslobodeného vedomia, objasniť zakúšanie závislosti sebauvedomenia, viazaného v procese sebazáchovy na seba. Takáto filozofia bude musieť analyzovať genézu Ja a vedomia a zároveň poskytnúť všeobecné pojmy, ktoré by interpretovali skutočnosť závislosti vedomia.

V nasledujúcej a doplnujúcej štúdii *O sebevědomí a sebezáchově* sa D. Henrich zamýšľa nad modernou dobou a nad dopadmi moderného myslenia nielen na západnú kultúru. D. Henrich tu približuje Diltheyovo porozumenie moderne. Pozitívne hodnotí, že Dilthey nachádza súvislosť medzi modernou a stoickou filozofiou. Podľa Henricha však mala iba časť stoických pojmov vplyv na celú modernu.

Autor ďalej rieši otázku pojmu sebazachovania a vedomia v kontexte novovekej prírodovedy, fyziky, v kontexte zmeny novovekého prístupu k riešeniu problémov, v dôsledku ktorých sa stredoveký výklad sveta ocitol v kríze. S Hansom Blumenbergom autor

súhlasí v tom, že stoická sebazáchova nemôže byť považovaná za jediný výkladový horizont Newtonovej fyziky, že pojem (seba)zachovania sa v ponewtonovskej fyzike stáva čoraz viac operatívnym pojmom, ale Henrich pripomína, že o sebazachovaní (ako o stave telesa) možno hovoriť tak v metaforickom, ako aj v reflexívnom zmysle. Vo svojom dokazovaní sa opiera aj o anglický jazyk, v ktorom sa pre slovesá (seba)zachovať a zotrvať používa rovnaký výraz (to preserve). Uzatvára, že pre novovekú teóriu a novoveké vedomie nebolo ani tranzitívne použitie slovesa *zachovať*, ale ani intransitívne sloveso *zotrvať* konštitutívne. Intransitívne sloveso *zotrvať* je tým, čo objasňuje pôvod „bytia sebou“ (Selbstsein), píše D. Henrich. Tak je stoická náuka spojená s Kantovým systémom cez Hobbsovu politickú filozofiu a jej metamorfózu v Newtonovej fyzike. Pre modernu teda platí myšlienka anglického básnika osemnásteho storočia Alexandra Popa (*Esej o človeku*), ktorá pôvodne pochádza od stoikov a ktorá inšpirovala aj Kanta, že totiž celé naše vedenie spočíva v poznaní nás samých, čiže v sebazpoznaní (s. 56).

Na záver autor analyzuje sebauvedomenie, vychádzajúc z osobného zámena (ja), aby dokázal, že takéto vysvetlenie nie je dostatočné. Sebauvedomenie pritom chápe ako podmienku, vďaka ktorej racionálne bytosti udržiavajú svoju existenciu. Postupne nadobúda presvedčenie, že jednotlivec sám seba ako osobu vidí len preto, že k vedeniu o sebe samom, podriadenému kritériám identity, môže ešte priradiť vedenie iného druhu. Vzťah vzájomnej závislosti sebauvedomenia a sebazáchovy D. Henrich vidí v transcendentálnom počiatku. Podľa neho to, čo vyžaduje sebazáchovu, je práve osoba.

Prínos publikácie vidím predovšetkým, v tom, že objasňuje modernu a jej základné charakteristiky z iného uhlu pohľadu, aký nám ponúkajú Max Weber, Charles Taylor, Martin Heidegger a ďalší. Henrichove analýzy základnej štruktúry moderny poskytujú mnohé podnety aj na ďalšie úvahy nielen o histórii modernej filozofie a o subjektivite. Keďže český preklad *Základní struktura filosofie moderní doby* je len časťou monografie D. Henricha *Sebavztáhy (Selbstverhältnisse)*, je celkom pochopiteľné, že tu nie sú uvedené zdroje literatúry, z ktorých D. Henrich čerpal, hoci by určite ne jeden čitateľ uvítal, keby do nich mohol nahliadnuť.

Práce Dietera Henricha zatiaľ neboli preložené do slovenčiny. Na Slovensku sú známe iba jeho publikácie písané v nemeckom jazyku. O to väčší význam má pre slovenskú čitateľskú (filozofickú) verejnosť prvé vydanie tohto českého prekladu z nemeckých originálov *Die Grundstruktur der modernen Philosophie a Über Selbstbewusstsein und Selbsterhaltung*, ktorý svedomito a zodpovedne vykonal M. Havelka, J. Karásek a I. Chvatík.

Eva Dvoranová

Mgr. Eva Dvoranová
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava 1
SR
e-mail: eva.dvoranova@gmail.com